

І.М. Грищенко

ОСВІТА ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ*

У статті розглянуто вплив наукових досягнень та інновацій на освіту і професійну підготовку в сучасній економіці. Підкреслюється, що формування людського капіталу, вдосконалення людини досягається передусім за допомогою освіти та професійної підготовки, які є запорукою та змістом національного прогресу.

Ключові слова: освіта, професійна освіта, економіка знань, людський капітал.

Літ. 11.

И.М. Грищенко

ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В СВЕТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье рассмотрено влияние научных достижений и инноваций на образование и профессиональное обучение в современной экономике. Подчеркивается, что формирование человеческого капитала, усовершенствование человека достигается прежде всего при помощи образования и профессиональной подготовки, что является залогом и содержанием национального прогресса.

Ключевые слова: образование, профессиональное образование, экономика знаний, человеческий капитал.

I.M. Gryshchenko

EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE LIGHT OF EUROINTEGRATION PROCESSES

The article considers the influence of scientific achievements and innovations upon education and professional training in the new economy. It is emphasized that human capital formation and the improvement of a human is achieved primarily by means of education and professional training which together guarantee and shape the national progress.

Keywords: education; professional education; knowledge economy; human capital.

Постановка проблеми. Зараз ми живемо в надзвичайно динамічному, взаємозалежному інформаційному суспільстві, заснованому на знаннях. Підтвердженням цьому є темпи розвитку науково-технічного прогресу у світовому масштабі:

1. Щоб зібрати аудиторію в 50 млн. осіб знадобилось для радіо – 38 років, телебачення – 13 років, Інтернет – 4 роки, іpod – 3 роки, Facebook – 2 роки.

Популярна міжнародна соціальна мережа "MySpace" має більше 200 млн. користувачів. Якби "MySpace" була країною, то це була б 5-а країна за чисельністю населення. Приріст числа зареєстрованих користувачів становить 250 тис. осіб на добу.

* статтю підготовлено на основі доповіді на Міжнародному науковому семінарі «Інформатика та економіка – 2010» (21–27 лютого 2010 р., м. Хургада, Єгипет).

2. Ми живемо в час експоненціального росту. Кожний місяць "Google" обробляє 31 млрд. пошукових запитів, ще в 2006 р. їх було 2,7 млрд.

Динаміка зростання кількості Інтернет-пристроїв: в 1984 р. їх налічувалось 1 тис. шт., в 1992 р. — 1 млн. шт., в 2008 р. — 1 млрд. шт.

3. Перше комерційне sms-повідомлення було відправлене в грудні 1992 року. Сьогодні кількість відправлених і отриманих повідомлень за добу перевищують кількість людей на планеті.

4. Спеціалістами було пораховано, що у випуску газети «Нью Йорк Таймс» за тиждень друкуються інформації більше, ніж її людина отримувала у XVIII ст. за все своє життя [11].

Наведені дані аргументовано демонструють стрімкий розвиток сучасного глобалізованого світу, заснованого на знаннях, який стає дедалі конкурентнішим і складнішим. Умови розвитку суспільства змінюють людину, характер її роботи і вимоги до фахової підготовки. Причому знань, отриманих людиною за період навчання в школі та університеті замало, щоб бути конкурентоспроможною і успішною людиною в швидкозмінному суспільстві. Короткий життєвий цикл знань, навиків і професій ставить перед людьми й освітою вимогу безперервності освіти та постійного оновлення індивідуальної здатності і підвищення кваліфікації. Життя вимагає постійного навчання. Ця концепція у Євросоюзі постійно оновлюється, хоча термін «освіта дорослих» продовжує широко використовуватись.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що за останні роки у світі відбувся поступовий перехід до визнання людини в економіці як вирішального чинника розвитку та прогресу. Сьогодні розвиток економіки більше залежить від розвитку людини, її людського капіталу, ніж від матеріально-речових чинників економічного прогресу, фізичного капіталу. Освічена людина, людський капітал є ефективним джерелом соціально-економічного зростання. Різним аспектам цієї проблеми присвячено дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, таких як Г. Беккер [1], О.А. Грішнова [2], П. Друкер [3], В.Г. Кремень [4; 6] та інших.

У зв'язку з формуванням ринкових відносин набуває актуальності теоретичне та концептуальне переосмислення ролі і місця сфери освіти та професійної підготовки у вітчизняній економіці.

Метою дослідження є вивчення та аналіз впливу інформаційно-комунікаційних технологій, наукових досягнень та інновацій на зміну ролі і значення освіти та професійної підготовки.

Основні результати дослідження. Освіта та професійна підготовка стають фундаментом «економіки знань». Удосконалення людини, зростання освіченості населення нашої країни досягається передусім за допомогою освіти та професійної підготовки, що стає запорукою та змістом національного прогресу. Дослідження свідчать, що «інвестиції в людський капітал є головною складовою економічного зростання» [1, 696].

Система освіти та професійної підготовки, до якої входять заклади загальної та професійної освіти, науково-методичні та методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти, служби розвитку персоналу підприємств, а та-

кож системи освітніх програм і державних освітніх стандартів мають складну структуру. Що стосується закладів вищої освіти, то на початок 2009–2010 навчального року в Україні налічувався 861 вищий навчальний заклад I–IV рівнів акредитації, в т.ч. 350 навчальних закладів III–IV рівня [8].

Структура освіти та професійної підготовки в Україні включає: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійну підготовку на підприємствах, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру та докторантуру, самоосвіту.

Сучасний бурхливий розвиток інформаційного суспільства випереджає можливості задоволення попиту на професійну підготовку. Зараз навчальні заклади готують студентів до роботи, якої ще не існує, використовуючи вчорашні технології. Так, за даними міжнародних експертів, 10 найбільш затребуваних в 2010 р. професій в 2004 р. не існували. Оскільки кількість нової науково-технічної інформації подвоюється кожні 2 роки, то для студентів, які навчаються 4 роки, це означає, що половина того, що вони вивчать, втратить свою новизну до кінця 3-го року навчання [11].

Наскільки сучасна система освіти спроможна готувати молодих людей бути успішними в конкурентному середовищі? Ця проблема важлива для всіх – роботодавців, студентів, викладачів, суспільства. Що необхідно змінювати в освітній сфері? Як зменшити у майбутньому розрив між зростаючими потребами молодих людей і можливостями сфери освіти? Потреби в сучасному світі дуже швидко змінюються, а тому повинна адекватно змінюватись освіта та професійна підготовка населення. Проте вихідною умовою реформ є врахування потреб індивідів, тобто забезпечення повинно бути засноване на попиті, а не на пропозиції, необхідна співпраця між ринком праці і ринком освітніх послуг.

За 4 роки, що пройшли з того часу (2006 р.), коли Україну офіційно визнано країною з ринковою економікою, сподівання на те, що проголошені ринкові відносини забезпечать ефективне використання ресурсів країни (матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних), покращать розвиток науково-технічного потенціалу, активізують інноваційні процеси та структурну перебудову економіки, що в кінцевому результаті призведе до підвищення добробуту народу до рівня світових стандартів, так і залишилися сподіваннями. Така ситуація спричинена недооцінкою освіти, низьким рівнем розвитку національної освіти, освітнього потенціалу населення. А як свідчить історія людства всі культури та цивілізації переходили з однієї генерації до іншої через посередництво освіти, що дозволило їм еволюціонувати у високорозвинуті. Таку всезагальну, планетарну роль освіти не можна ігнорувати [6].

Освіта – це процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [4, 614]. Освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави.

Системі освіти в Україні притаманні особливості, успадковані ще від радянського періоду: навчання людей не стало необхідною потребою постійного поновлення знань, кваліфікаційного зростання та перепідготовки; професій-

на освіта залишається зорієнтованою на вузького спеціаліста, малоздатного до професійної мобільності та креативності; недостатня участь приватного капіталу в освітніх процесах, низький рівень професійної підготовки через неефективне сприяння держави в цій сфері; низький рівень матеріальної бази навчальних закладів (навчальні корпуси, комп'ютерна техніка, лабораторне обладнання, бібліотечні фонди, гуртожитки, спортивні споруди тощо).

Професійна підготовка – це цілеспрямований процес навчання реальних і потенційних працівників професійних знань та вмінь з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт. Цьому слугують різні форми здобуття професійної освіти – навчання у вищих і спеціалізованих навчальних закладах освіти, стажування на курсах підвищення кваліфікації, удосконалення професійної майстерності на виробництві щодо. Потреби інноваційної вітчизняної економіки вимагають змін в освіті і професійній підготовці. Для того, щоб людина могла оновлювати знання і підвищувати рівень своєї освіти, необхідний для професійної діяльності, потрібно створити систему, за якій випускники мали б можливість періодично повертатись у систему вищої освіти. Концепція «безперервної освіти», яку прийняли в 1996 р. міністри освіти країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), враховує нове бачення політики у сфері освіти та професійної підготовки як опори для розвитку на основі знань [9].

Як аналогічні проблеми розв'язуються в інших країнах?

В умовах нових можливостей, які надає економіка знань і революція в сфері інформаційно-комунікаційних технологій, вища освіта Сінгапуру зробила великий стрибок у різних галузях знань, особливо технологічних. Цьому сприяло використання двох напрямів діяльності вищої школи: це підтримка інновацій за рахунок створення нових знань, створення умов і забезпечення доступу до глобальних джерел знань і використання цих знань, враховуючи національну специфіку. Другий напрям – вклад освіти у формування людського капіталу шляхом підготовки висококваліфікованої робочої сили, в т.ч. вчених, спеціалістів, керівників, вчителів системи базової і середньої освіти тощо [7].

Завдяки цим реформам Сінгапур сьогодні вийшов на одне з перших місць у світі за рівнем та якістю навчання й освітніх послуг. Для прикладу, у перелік 100 найкращих університетів світу за 2009 р. із чотирьох університетів (один відкрився в 2006 р.) Сінгапуру два ввійшло в міжнародний рейтинг «Таймс»: Сінгапурський технологічний університет посів 73 місце, Національний університет Сінгапуру – 30. На жаль, серед кращих університетів світу жоден із українських університетів не представлений, що свідчить про значне відставання нашої вищої школи від світового рівня [7].

Сінгапурський технологічний університет підтримує тісні зв'язки з промисловістю. Він активно співпрацює з компанією «Роллс-Ройс» у сфері паливних елементів та екології. Таким паливним елементом можуть бути нові види рослин, над культивуацією яких працюють вчені та спеціалісти з університету. Компанія «Роллс-Ройс», окрім виробництва автомобілів, ефективно працює у сфері цивільної та оборонної аерокосмічної галузі [7].

В освітній діяльності навчальних закладів Сінгапуру, практичній підготовці фахівців важливу роль відіграє ринок праці. Так, співпраця і дослідження університету зорієнтовані на багато інших відомих у світі виробників:

"Bosch" — у сфері виробництва енергії, "Siemens" — у сфері електроніки, "Thales" — у сфері широкополосних комунікацій, та іншими широковідомими компаніями в світі [7].

Заслуговує на увагу досвід США і Великої Британії з перетворення некваліфікованих «доіндустріальних» працівників у висококваліфіковану робочу силу з орієнтацією на інтелектуалізацію праці. Компанії почали використовувати теорію наукового управління Ф.У. Тейлора для професійного навчання працівників фізичної праці. Вони аналізували завдання, які необхідно було вирішити, і поділяли їх на окремі операції (ті, які необхідно було виконати, виконання яких не вимагало високої кваліфікації і які можна було швидко освоїти) [3].

Феноменальний розвиток Японії обумовлений, насамперед, реформою масового та безперервного навчання, яке сприяє підвищенню продуктивності праці на конкретному підприємстві. Для цього було запропоновано системний підхід до використання знань. Сьогодні Японія — передова економіка світу, країна новітніх технологій і прогресу. Цей тип професійної підготовки є вирішальною передумовою конкурентоспроможності. У Японії періодичність підвищення кваліфікації для керівників і спеціалістів становить 3–5 років, а для робітників 3–6 років [2].

У Японії сформована специфічна стратегія «довічного найму», в якій основною формою професійної освіти є підготовка працівника безпосередньо на підприємстві. В організацію масового та безперервного навчання персоналу в Японії вкладають великі кошти. Ця особливість японської системи підготовки кадрів зумовлена тим, що ринок праці інтегрований у сфері діяльності корпорацій, фірм. Працівники постійно навчаються і опановують різні види робіт, здійснюється ротація всіх категорій найманих працівників. Кар'єрне зростання працівника пов'язане з його робітничим стажем і професійними якостями. Постійне навчання формує сприйнятливість до всього нового, інноваційну активність, зростання майстерності і творчого ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків, підвищення відповідальності за якість роботи. Японського працівника оцінюють не за індивідуальною продуктивністю, а за внеском у сукупну продуктивність корпорації. Оцінюють персонал за ставлення до праці, акуратність і пунктуальність, взаємодію з колегами. Співробітник майже повністю і цілковито залежить від фірми, яка виявляє турботу також і про його сім'ю. Звідси фактичне отождолення інтересів співробітників і фірми, злагода в середовищі персоналу компаній, досягнення значних економічних результатів. Підвищення рівня освіти працівників забезпечує зростання їхніх заробітків, а також впливає на збільшення національного доходу країни.

Аналіз діяльності зарубіжних економік показує, що у багатьох високорозвинутих країнах найефективнішим вкладенням коштів вважається людський капітал. Для Японії значення освіти постійно зростає. Країна будує високоосвічене суспільство, конкурентоспроможне у світі. Освіта в Японії — це культ, який підтримується сім'єю, суспільством і державою. Японські батьки просто фанатично бажають, щоб їхні діти одержали найкращу освіту. Нещодавно уряд Японії розробив нову програму розвитку освіти, де поставив нові завдання з

розбудови «освіченої нації» [10]. На жаль, як свідчить останнє дослідження, підготовлене Радою конкурентоспроможності України для Європейського фонду освіти, освітні і ділові кола в Україні головною проблемою ефективного розвитку країни вважають відсутність національної ідеї. Україні потрібне таке усвідомлення ролі освіти урядом, роботодавцями, всім суспільством, як у Японії.

Все більшого значення набуває важливість освіти та професійної підготовки в Європі. Так, у 2000 р. в м. Лісабоні була визначена мета для Європейського Союзу — стати найбільш конкурентоспроможною, динамічною, інтелектуальною економікою у світі, здатною до економічного зростання. Нещодавно освіту було визнано основним пріоритетом усієї Лісабонської стратегії [5]. Зростає роль системи освіти як інституту духовного формування людини та збільшення її людського потенціалу, як чинника економічного зростання країни. Інструментом задоволення потреб держави і громадян в освітніх послугах є діяльність закладів освіти. Особливістю нинішнього етапу євроінтеграції є пріоритетний напрям професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів із знаннями засад підприємництва, виховання підприємницького духу, підприємницької культури. Програми навчання передбачають в обов'язковому порядку поряд із вивченням іноземних мов, комп'ютерних технологій та прав людини здобуття відповідних підприємницьких навичок для усіх випускників університетів. Освіта — для підприємництва, тобто для економічного розвитку. Це нова філософія Євросоюзу [5].

Висновки. Сучасне українське суспільство потребує глибокого наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів формування, тенденцій, чинників і світового досвіду реформ освіти та професійної підготовки для економічного розвитку.

1. Беккер Г.С. Экономический взгляд на жизнь // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. редкол. Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов. — Т. V: В 2 кн. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов; Отв. ред. Г.Г. Фетисов. — М.: Мысль, 2004. — Кн. 1. — С. 688–706.
2. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. — К.: Знання, КОО, 2001. — 254 с.
3. Друкер П. О профессиональном менеджменте / Пер с англ. — М.: Вильямс, 2006. — 320 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; Гол ред. В.Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. Європейська хартія малих підприємств // zakon.rada.gov.ua.
6. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. — К.: Педагогічна думка, 2009. — 520 с.
7. Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: Кол. монографія / За заг. ред. В.П. Андрушенка, В.І. Лугового, М.Ф. Степка. — Х.: Вид-во НУА, 2009. — 504 с.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень. — К.: Державний комітет статистики України, 2010. — 214 с.
9. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы / Пер. с англ. — М.: Весь мир, 2003. — 232 с.
10. Basic Plan for the Promotion of Education // Government of Japan.— 2008.— July.
11. Did you know? // video.i.ua.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2010.